

## ISLOMIY LIRIKADA MODERNIZM

Norov Otajon

filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) QDU tadqiqotchisi.

*Аннотация:* Mazkur maqolada modernizm she'riyatning shakliy-uslubiy, g'oyaviy-badiiy xususiyatlari haqida so'z yuritiladi. Jumladan, XX asr intihosi va yangi asr ostonasida yuzaga kelgan badiiy tafakkurdagi misli ko'rilmagan o'zgarishlar falsafiy qamrov darajasini tubdan isloh qilish imkonini berdi. Natijada she'r va shoirlik ulkan masala, mas'uliyat ekanligi borasida atroflicha mushohada yuritildi.

*Kalit so'zlar:* modernizm, so'z, ruh, poetika, moddiyat, falsafa, struktura, axloq, kompozitsiya, kechinma.

## MODERN EXPRESSIVE PECULIARITIES IN THE LYRICS

Norov Otajon

Doctor of Philosophy on Philological Sciences (PhD), researcher of KarDU.

*Abstract:* This article deals with the formal-methodological, ideological-literary features of Islamic poetry. In particular, the unprecedented changes in artistic thinking that took place at the end of the twentieth century and on the eve of the new century made it possible to radically reform the level of philosophical coverage. As a result, it was observed in detail that poetry and being poet is a huge issue and a responsibility.

*Key words:* word, spirit, poetry, materialism, philosophy, structure, ethics, composition, experience.

## ОРИГИНАЛЬНОСТЬ СОВРЕМЕННОГО ВЫРАЖЕНИЯ В ЛИРИКЕ

Норов Отажон

доктор философии по педагогическим наукам, соискатель КГУ.

*Аннотация:* В статье рассматриваются формально-методологические, идейно-художественные особенности модернизмской поэзии. В частности, беспрецедентные изменения в художественном мышлении, произошедшие в конце XX века и накануне нового века, позволили коренным образом реформировать уровень философского освящения. В результате было подробно отмечено, что поэзия и быть поэтом - это огромная проблема, ответственность.

*Ключевые слова:* модернизм, слово, дух, поэтика, материальность, философия, структура, этика, композиция, опыт.

XX asr o'zbek she'riyatida islomiy g'oyalarning badiiy talqini shuni ko'rsatmoqdaki, har bir davr o'z so'ziga ega. O'z shoirlari bilan band bo'lgan. Aslida, shoir na tuzum, na siyosat, na mafkura bilan yashashi kerakmas, u hamisha o'zining oldiga ko'ngil buyurganlarini yozishi shart. Mustaqillik yillarida o'zbek she'riyatida islomiy lirikada ijtimoiy psixologik asoslari, talqin o'ziga xosligi kuzatildirdi. Ayni shu paytda she'riyatning yangi bir shakllari, mundarijasi, janri tamomila rivojlandi. Shuning uchun ham bu she'riyatning ranginlashuvi ayni istiqlol yillariga to'g'ri keldi.

"Ijod ilohiyatni, olam va odam uyg'unligini, yaxlitligini anglash va unga intilishdan tug'ildi. Bu anglash gohida og'riq, gohida shaydollik, gohida taqlid, intilish, sog'inish. qo'msash shaklida namoyon bo'ladi. Qay shaklda namoyon bo'lmasin, chinakam san'at asari, chinakam ijod namunasi insonni Yaratganga -olam va odam yaxlitligiga,

Idam va olam birlashgan va keyin arashgan nuqtaga boshlab boraveradi. Ijod yoʻli Yaratganni his etish va unga intilish, uning yoʻllaridagi mayoqdir. Bu fikrimning dinlar tavsiya qilgan ibodatga aloqasi yoʻq, Ijod -ilohiyatni botinan his qilish va hisqilganlarni boshqalarga ham aytish ehtiyoji. [N.Eshonqul, 2018:25]. Darhaqiqat, ijodning mohiyatidagi olam va odam munosabatlari hamisha oʻzining modifikatsiyasida roʻy beradi. Shoirlar ayni shu manzaraga diqqat qaratadi. Nega deganda har bir manzara shoir botiniga kelib uriladi. Bunday paytda shoirning har bir intilishlari hayotni teran tushunishga yetaklaydi. Shoir Shavkat Rahmonning yuqoridagi sheʼridagi tabiiy bir yoʻsin boshqa shoirlarda hech qachon kuzatilmaydi. Buning uchun har bir sheʼrga razm solsak, metafora ochilib keladi. Biz quyida B.Roʻzimuhammad ijodida qanday modernistik gʻoyalar borligini his qilamiz:

Yo Olloh  
jamolingga oshiqman  
ikki dunyodagi eng goʻzal zotsan  
Jamilsan Jamilsan Jamilsan  
Sen barcha goʻzalliklar yaratuvchi  
yaratgan bisoting shunchalar goʻzal  
Rabbano Rabbano Rabbano  
Qanchalar mukammal  
sening ijoding  
bu ummonning bir tomchisidir balki  
men sening oʻzingni koʻrmak istayman  
koʻzlarimning quvvati yetmaydi biroq  
Amr et oqib tushsin qorachugʻlarim  
seni koʻrolmagan  
ikki tomchi nur  
amr et oqib tushsinlar  
YO Olloh  
men junun dashtida adashgan banda  
hijron vodiysi bu qadar uzun  
hamma yoq qorongʻi zim-ziyo. [B.Ruzmuhammad, 2006: 41].

Modernist shoir B.Roʻzimuhammadning mazkur sheʼri Yaratganga “Munojot” shaklida namoyon boʻlgan. Shoir butun tavbas-yu, tazarrusini, gunohlari-yu, savobini kechirguvchi, afu qilguvchi, bilguvchi Allohga yukinmoqda, iltijo qilmoqda. Mana shu islomiy gʻoyalar aks etgan ushbu sheʼrda ramz va shoir ruhiyati uygʻulashib, uning xarakter qirralarini yuzaga chiqarib turibdi. Bahrom Roʻzimuhammad ijodining eng xarakterli jihatlaridan biri – shoir hech qanday davr, zamon va makonni ifodalamaydi. U oʻz kechinmalarida biror davrni kuylamaydi. Qora va mavhum ranglardan iborat satrlarda oʻzining hissiy kechmishlarini nozik sezimlar bilan idroklaydi. “Kunduz sarhadlari” nomli toʻplamida kiritilgan qator sheʼrlar ayni shu kayfiyatni yuza chiqarishga imkon beradi. Shuni qayd etish lozimki, B.Roʻzimuhammad har bir sheʼrida katta bir umumlashmaga qoʻl uradi. Ayniqsa, gʻarb modern sheʼriyatidan tartiblangan shakliy-uslubiy izlanishlar shoirga katta bir ifoda xususiyatlarini paydo boʻlishiga sharoit hozirlagan. Shoir fikr beruvchi, tafakkurni rivojlantiruvchi, tafakkurni oʻstiruvchi sheʼrlarni koʻp yozadi. Uni oʻquvchining oʻziga havola qiladi. Bu havolalar qaʼtida shoirning har qanday davrda tuzum siyosatiga xizmat qilmasligini anglatadi. Aytish lozim, sobiq ittifoq davrida shoirlar ikki guruhga boʻlingan. Bu boʻlinishlar har bir yozuvchi yoki shoirda oʻziga xos tarzda jilvalangan. Mana shu sheʼrlarning mohiyatida aks etgan falsafiy-psixologik jarayon modernistik talqin ranginligini dalolatlaydi.

“Inson tabiatida, baribir yovvoyi mayllar yashaydi. Bu mayllar insonni hayvoniy nafs va hirslar bilan bog‘lab turadi. Faqat imon tarafida turgan adabiyot va san‘atgina bu mayllarning inson ruhida hukmronlik qilishini cheklab, hovurini pasaytiradi. Shu sababli san‘atsiz dunyo yovvoyilikka olib keladi. Gap chinakam san‘at haqida borayapti. G‘arb ma‘naviyatida an‘analar, qadriyatlar o‘z mohiyatini yo‘qotishi bilan ularning o‘rnini insonning biologik mayllari egallab oldi. Bu jiddiy kasallik edi. Bu xil kasallikning bir ko‘rinishi olomon madaniyati deb ataladi. Olamon madaniyati tez tarqaluvchi, tez va oson yuquvchi o‘ta xavli “kasallik”. U hali tasavvurlari shakllanmaganlarni osongina o‘ziga maftun qilib oladi. U didni, saviyani o‘ldirdi, odamni ildizidan uzadi, sekin-asta manqurtga aylantirib qo‘yadi” .[N. Eshonqul, 2018:24]. Darhaqiqat,

Saroyda o‘tin yo‘q, Ka‘bada – sanam,

butlar sindirilgan Ibrohim – osiy.

Osiy bo‘lsang, mabodo, sen ham,

Haq o‘zi yorlaqasin.

Namrud amri:

O‘tda kuydirilsin osiy Ibrohim!

Quduqdagi qamishni

o‘rib kelar rohiblar.

Qurbaqa Bilg‘amishni

uyg‘otadi– o‘yg‘onmas sira.

O‘zi suv keltirar Namrud o‘tiga.

O‘t gurlamas, gurkirar

Hadicha momoning kovak tutiday. [Faxriyor, 2000:47].

Shoir mazkur she‘rida katta umuminsoniy falsafani ilgari suradi. Bu falsafada esa shoirning haqiqatdan ham juda katta uslubi ko‘zga tashlanadi. Ayni shu usul shoirni qattiq sinovga tayyorlaydi. Hayotning universal modeli – ramz va metaforada o‘z yechimini topgan. Negaki, shoir har qanday vaziyatda o‘zining qalb kechinmalarini idroklaydi. Buning natijasida davrlaroshafa safar boshlanadi. XX asr tongotaridan boshlangan psixologik kayfiyat shoirni jiddiy sinovlarga boshladi. Cho‘lpon kabi jadidlar izlanishlari buning yorqin ifodasidir. Bunday izlanishlar istiqloq davriga kelib islomiy g‘oyalarning shakliiy potensialni kuchaytirdi. Bunday vaziyatda shoirlar hamisha olinga intilishga tayyor turadilar. Aytish muhim, istiqloq davri o‘zbek she‘riyatida islomiy g‘oyalarning modernizm bilan sug‘orildi. Bunday izlanishlarga esa hamisha o‘zimiz bosh bo‘lishimiz, ularni aniqlab ilmiy-nazariy jihatdan tekshirishimiz muhim. Men olib borgan tadqiqotimda shuni kuzatdimki, badiiy adabiyot hamisha din bilan baqamti yashaydi, agar u dinsiz yashar ekan, uning kelajagida qandaydir uzilishlar, rivjolanishlar bo‘lmaydi. Bunga yaqqol misol sobiq ittifoq davrini olaylik. Qanchadan-qancha shoirlarimiz bor edi. Qanchadan-qancha ijodkorlar asarlar yozdi. Hozir o‘shalarning birortasi qolgani yo‘q. Barmoq bilan sanoqli ijodkorlarning asarlari bugungi kunda istiqloq ma‘naviyati va mafkurasiga xizmat qilmoqda.

Yangi o‘zbek she‘riyatining peshaqadam vakillaridan biri Ulug‘bek Hamdamning modern ijod namunalarida islomiy g‘oyalarning poetik talqini ko‘rishimiz mumkin. Unda shoir o‘zining botinidagi ruhiy ehtiyojini tilga oladi. Bu tasvirlarda shoir o‘ziga juda katta falsafiy-estetik g‘oyani singdiradi va qayta ishlaydi:

Hayotimdan ma‘ni qochdi, Xudoim,

Dilda orom qani? Qochdi, Xudoim.

Qancha izlab, dunyolarni kezsam ham

Topolmadim ani, qochdi, Xudoim.[U.Hamdani, 2010:227].

Ushbu she'rda shoir o'zining lirik qahramoniga katta bir umid bilan yashayotganini anglatadi. Lirik qahramon "Iltijo" qilib Allohdan ma'no, mazmun va halovat so'raydi. Dunyo kezib topolmagan taskinni – Yaratganning o'zidan so'raydi. Binobarin, shoirning har bir so'rashlarida Yaratganga yolvorib so'rashi aks etadi.

Keyingi she'rda esa:

Nega meni, ey g'anim,

Mingta yo'lga boshlaysan?

"La ilaha illalloh!"

Maqsadingga yetsang ham,

Bo'lak-bo'lak etsang ham,

"La ilaha illalloh!"

Ana, mingga bo'lding, lek

Har bo'lagim qichqirar:

"La ilaha illalloh!"

"La ilaha illalloh!"

"La ilaha illalloh!"

"La ilaha illalloh!" [U.Hamdani, www.facebook.com сайти].

Shoir o'z qismati qarshisida to'xtab, biroz sukut saqlaydi. O'zining bosib o'tgan yo'lga nazar tashlaydi. Xatolardan xijolat bo'ladi. Dushmanlar bergan ozordan aziyat chekadi. Ko'ngliga taskin beruvchi "La ilaha illalloh" kalimasida yana o'zining nimaga yashayotgani fahmlaydi. U o'z hayotini teran mushohada tarozisida talqin qiladi. Islomiy g'oyalar shoir she'rlarining asosini, konsepsiyasini tashkil qilarkan, jamiyatdagi illatlarga qarshi kurashadi. Nafs va uning ketidan ergashmaslikni hayot a'moliga aylantiradi.

Ayniqsa, yoshi bir joyga borgan odamning falsafiy-ruhiy kayfiyati ham o'ziga xos tarzda jilvalanadi. Mudomi ezilgan, iztirob chekkan odam shunday she'r yozishi mumkinligini namoyon qilgan. Shoir she'rlaridagi falsafiy teranlik G'arb adabiy tafakkuridan ilhomlanish ham seziladi. Negaki, shoir modernizmga joylagan ma'nida katta hayotiy burilishlarni ko'radi. Unga ma'no va mazmun bag'ishlaydi.

Yana bir taniqli iste'dod egasi Q.Yo'lchiyevning she'rlarida ham katta hayotiy mushohada zalvorini ko'ramiz:

Nonushtaga yeyildi – Vijdon,

Ikki yuzlik – eng aziz kiyim.

Hamma narsa muhayyo, ammo,

Hech vaqo yo'q tishga bosgulik,

Hech kas yo'q hurmatga loyiq.

Osib ham bo'lmaydi, bo'lmaydi otib,

Bir yo'lga qo'yilgan qotirib.

Peshinlik o'tdi, asrda asirmiz.

Shom kirmoqda.

Oldinda xufton.

Oллоhu akbar.

So'z– darcha.

Mangulikning darchasi.

Tahorating bormi, ey Odam?! [Q.Yo'lchiyev, 2007:32].

Inson haqida eng go'zal misralar bu. Q.Yo'lchiyevning ana shu she'rida juda katta falsafa mavjud. Shuning uchun ham shoir – vijodni ovozini eshitishga yukinadi. Vijodni yo'qotmaslikka chorlaydi. Shoirning mana shu o'tlig' misralarida – inson bo'lishlikning yo'sinlari ko'rsatiladi. Tahorating bormi – bu eng to'g'ri qaror. Chunki

poklik vijdonni tirikligidan boshlanadi. Vijdoni tirik odam ana shu tamoyilda ish ko‘radi. She’rda shu qadar metaforalar ko‘p qo‘llanilganki, o‘qigan o‘quvchi modern talqinni tezda anglay olmaydi. Ana shu anglamlari shoirga katta umid beradi. Bir qarashda shoirni shoir qiladigan narsa ham aslida shudir. Shoir she’rlarida haqiqat va olijanoblik bo‘lmasa u quruq so‘zdan iborat bo‘lib qolaveradi.

Tog‘larga hayqirsang, yetmas ovozing,

Aylanib o‘zingga qaytib kelar aks.

Bir yo‘l bor-kengayar yurganing sari,

Faqat bir eshik bor-borsang qaytarmas.

Marjon donasiday qimmatbahodir,

Shu manzil -yo‘llarda to‘ksang yoshingni.

Sira yorilmagay, yemagaysan lat,

Faqat shu eshikka ursang boshingni.[ Umarova N. [www.ziyouz.com](http://www.ziyouz.com) ].

“Tavba” she’rida Nilufar Umarova insonni mayl va istaklarini qalamga oladi. Ayni shu she’r mohiyatida katta falsafa mavjud. U o‘zgalarni ham yaxshilikka da’vat qilyapti. Ayni bir paytda shoirga bundan boshqa hech bir masala yoki maqsad kerak emas. Shoiraning dil izhorida katta bir hayotiy tajribalar umumlashmasi mavjudligi qabarib ko‘rinadi. Modern she’r aslida ranglar va ohanglar uyg‘unligidagi fikr va tafakkur miqyoslarini o‘stiradigan she’r sanaladi. Bunday she’rlar nazarimda hamisha yaratila bermaydi. XX asr oxiridagi ijtimoiy-siyosiy kayfiyat aslida, shoirga katta bir vazifani yuklagan. Unda davrning haqqoniy manzarasi aks etadi. Shoir ayni shu masalalarni idroklaydi. Bu esa o‘z navbatida, shoirga tengsiz bir ilhom beradi. She’rning tag zamiriga kirib o‘rganib ko‘rsangiz shu manzaraga guvoh bo‘lasiz.

N.Umarova singari shoirlar bugun adabiyotimizda tamasiz ijod qilishmoqda. Talqin va tasvir birikkan joyda katta iste’dod paydo bo‘ladi. She’rdagi asl manzaraga duch kelganimizda hamisha mana shu jihatlar uchraydi. Hech qachon biz bundan boshqa bir masalani axtarib o‘tirmaymiz. Inson hamisha mehrga muhtoj. U qaysi davr va zamonda yashamasin hamisha oldinga intilib yashaydi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Nazar Eshonqul. Ijod falsafasi. –T.: Akademnashr. 2018. –B.25.
- 2.Ro‘zimahammad B. Kunduz sarhadlari. –T., Sharq. 2006. –B.41.
- 3.Faxriyor. Ayolg‘u. -T.: Sharq. 2000. –B.47.
- 4.Hamdammov U. Uzoqdagi Dilnura. –T., Akademnashr. 2010. –B.227.
- 5.Hamdammov U. Yangi she’rlar. [www.facebook.com](http://www.facebook.com) saytidan olindi.
- 6.Yo‘lchiyev Q. Munisa nasim. –Farg‘ona. 2007. –B.32.
- 7.Umarova N. Tavba. [www.ziyouz.com](http://www.ziyouz.com).